

บทความวิชาการ

WOMEN WRITERS DURING THE TRANSITIONAL PERIOD OF KING RAMA VII

การเข้าสู่อาชีพนักเขียนสตรีในช่วงเปลี่ยนผ่านสมัยรัชกาลที่ 7

CHATBONGKOCH SRIWATTANASARN (ฉัตรบงกช ศรีวัฒนสาร)*

วันที่รับบทความ 12 มิถุนายน 2566

วันที่แก้ไขบทความ 5 ตุลาคม 2566

วันที่ตอบรับบทความ 17 ตุลาคม 2566

บทคัดย่อ

การประกอบอาชีพของสตรีสยามในช่วงเปลี่ยนผ่านในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (ระหว่าง พ.ศ. 2468-2477) ในบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม จากนโยบายของรัฐและหลักสูตรทางการศึกษาสู่ความทันสมัยได้ส่งผลต่อการประกอบอาชีพของสตรีสยามที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างมีนัยสำคัญ

ปัจจัยแรก “สิ่งแวดล้อม” บริบทการขยายตัวทางเศรษฐกิจการค้าและระบบเงินตราสมัยใหม่ การเติบโตของธุรกิจในเมือง การมีชุมชนเมืองสมัยใหม่ มีตลาด ร้านค้า ดึงแถว บ่อน ช่าง แห่ลงบันเทิง และที่พักแรม ทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของเมืองสมัยใหม่ แทนที่วัดและวัง สิ่งแวดล้อมนี้ทำหน้าที่เป็นตลาดรองรับ บทบาทหน้าที่ ทำให้สตรีสยามดำเนินอาชีพสมัยใหม่

ปัจจัยที่สอง “การศึกษาสมัยใหม่” ระบบโรงเรียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขยายจำนวนโรงเรียนสตรีเพิ่มขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 7 ทั้งโรงเรียนเอกชนและโรงเรียนรัฐบาล ทั้งในเมืองกรุงเทพฯ และต่างจังหวัดหัวเมือง ที่รู้จักกันดีต่อมาว่า โรงเรียนประจำจังหวัด การตั้งโรงเรียนสตรีเป็นการสร้างประชากรหญิงให้มีการศึกษาตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาถึงมัธยมศึกษา และเพิ่มจำนวนมากขึ้น ทำให้จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเป็นสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาวิชาชีพและวิชาการในระดับสูง เริ่มเปิดรับนิสิตหญิงรุ่นแรกในทศวรรษ 2470 นี้เอง นอกเหนือจากสถาบันการศึกษาเฉพาะทาง เช่น

* นักวิชาการผู้ชำนาญการ สถาบันพระปกเกล้า, E-mail: chatbongkoch@kpi.ac.th

โรงเรียนแพทย์พยาบาล และหญิงผดุงครรภ์ (พ.ศ. 2439) โรงเรียนฝึกหัดครูสตรีเบญจมาชราชาลัย (พ.ศ. 2456) และ วิชาการวิชาชีพชั้นสูงเริ่มแรก คือ ครูและพยาบาล การผลิตบัณฑิตสตรีของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ทำให้สตรีสยามสามารถออกไปประกอบอาชีพหลากหลายมากขึ้น

ปัจจัยที่สาม “สื่อสิ่งพิมพ์และสื่อการแสดงสมัยใหม่” ทศวรรษนี้มีการผลิตสิ่งพิมพ์ทั้งหนังสือพิมพ์ นิตยสาร หนังสือ ไปจนถึงการแสดงละครเวที สื่อเหล่านี้เป็นที่นิยมแพร่หลายในหมู่ผู้รู้หนังสือ ตั้งแต่ทศวรรษ 2460 สื่อสิ่งพิมพ์ทำหน้าที่เผยแพร่ กระจายข่าวสาร สร้างความรู้ ทั้งองค์ความรู้ ศิลปวิทยาการ วัฒนธรรมและสังคมโลกสมัยใหม่นอกประเทศสยาม คือสื่อได้เปิดโลกทัศน์การรับรู้ถึงภาวะสมัยใหม่ ควบคู่กับการสร้างจินตกรรม “ชาติ ชุมชนชาติ ความเป็นพลเมือง” ที่เปิดการรับรู้เรื่อง “พื้นที่สาธารณะ” ทำให้เข้าใจสังคมนอกสถาบันครอบครัว ปลุกจิตสำนึกถึงผู้อื่นในสังคม นอกเหนือจากสมาชิกครอบครัวและเครือญาติ ความสำนึกนี้น่าจะเป็นแรงบันดาลใจให้สตรีสยามต้องการศึกษาต่อวิชาชีพชั้นสูงและประกอบอาชีพนอกบ้าน มีหลากหลายแตกต่างจากอาชีพค้าขายแบบดั้งเดิม ที่สำคัญสตรียังมีโอกาสเข้าสู่อาชีพสมัยใหม่อื่น ๆ ซึ่งต้องใช้ความรู้วิชาชีพ จากการศึกษาในระดับสูง อย่างไรก็ตามอาชีพสมัยใหม่เกือบทั้งหมด สังเกตว่าเป็นอาชีพข้าราชการที่มีประชากรส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย สตรีที่ได้รับการศึกษามักมีอาชีพครูและพยาบาลเป็นส่วนใหญ่ อนึ่ง อาชีพนักเขียนสตรีนับว่าเป็นการแสดงภูมิปัญญาของสตรีและการเลื่อนสถานภาพภาพของสตรีให้ทัดเทียมบุรุษอาชีพหนึ่ง

คำสำคัญ: สตรีสยาม / ความทันสมัย / อาชีพสตรียุคใหม่

Abstract

This research article aims at how Siamese women are earning their livings across the transitional period in the Reign of King Prajadhipok era, 1925 A.D. to 1934 A.D. Within the consideration on the socio-economic and cultural contexts, the research finds out that the Siamese government educational politics and the curricula since 1917 A.D has caused the effects on the Siamese women occupations. School learning subjects on housekeeping, female handicrafts, general education and also the vocational studies on teacher-training and nursing study are given those learners to obtain jobs an according with their occupations, such as school-teacher nurse and writers until the 1930 decade, Siamese women start to enter the faculty of medical science at the University and Law subjects at Law school. Thus, Siamese Women are being provided more of occupations, including some other women careers are being offered. One affectionate career, Women writers are being studied. The first factor that lead some women to earn as writers is the family background. Most of them are from the high and middle class, as they are able to study in the most qualified, female private school. While the growth of industrial printing and modern mass media such as newspaper and women magazines is supporting the women's work is the second factor. Women in transition were given the opportunity to study law and modern medicine as well as careers that enhance new skills Making Siamese women have a career in the new era equally with men later.

Keywords: Siamese women / Modernization / Women's modern occupation

บทนำ

เมืองกรุงเทพฯ ในทศวรรษ 2460 ได้เข้าสู่ภาวะสมัยใหม่ทั้งเศรษฐกิจ โครงสร้างพื้นฐานสังคม ภายใต้ข้อจำกัดของระบบทุนนิยมอาณานิคมแบบตะวันตก สตรีได้มีโอกาสปรับตัวเข้ากับสังคมสมัยใหม่ ที่มีการเปิดรับวัฒนธรรมและความรู้จากตะวันตกมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากปัจจัยการขยายตัว ของการศึกษาสตรี ซึ่งการศึกษาทำให้สตรีสามารถปรับตัวเข้าสู่โลกเศรษฐกิจสมัยใหม่ ประกอบอาชีพ หลากหลายแตกต่างจากอาชีพค้าขายแบบดั้งเดิม ที่สำคัญคือสตรียังมีโอกาสเข้าสู่อาชีพสมัยใหม่อื่น ๆ ที่ต้องใช้ความรู้วิชาชีพ จากการศึกษาในระดับสูง อย่างไรก็ตาม สังเกตว่าอาชีพสมัยใหม่เกือบทั้งหมด เป็นอาชีพข้าราชการที่มีประชากรส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย อาทิ ข้าราชการกรมการปกครอง (ผู้ว่าราชการ จังหวัด ปลัดและนายอำเภอลงมาจนถึงเสมียน) เจ้าหน้าที่ป่าไม้ วิศวกรรถไฟ โยธาและไฟฟ้า นายช่าง ชลประทาน เกษตรจังหวัด ผู้พิพากษา เสมียน ศาล อัยการ ตำรวจ ทหาร ฯลฯ อาชีพในราชการมีเพียง ครูและพยาบาลเท่านั้นที่สตรีสามารถเข้าทำงานได้ สตรีที่ประกอบอาชีพทั้งสองส่วนใหญ่มารจาก กลุ่มครอบครัวชนชั้นสูงและชนชั้นกลาง

ส่วนสตรีในระดับล่างหรือสามัญชน ตลอดจนสตรีบางคนจบการศึกษาระดับประถม หรือมัธยม ก็สามารถเข้าทำงานในธุรกิจสมัยใหม่อย่างโรงแรม หรือห้างขายของได้ สตรีชาวบ้านจำนวนไม่น้อย เข้าสู่อาชีพแรงงานในระบบอุตสาหกรรม เช่น โรงงานทอผ้า โรงงานทำไม้ขีดไฟ พนักงานเรียงพิมพ์ใน โรงพิมพ์ พนักงานสลับสายโทรศัพท์ในองค์กรโทรศัพท์ของรัฐ สังกัดกรมไปรษณีย์และโทรเลข นักแสดงภาพยนตร์จนถึงคนรับใช้และทำงานบ้าน แม่ครัวหรือแม่นมในบ้านชนชั้นสูง หรือกลุ่มที่เรียกว่า “ผู้ดี” ที่ส่วนใหญ่เป็นข้าราชการ

กลางทศวรรษ 2470 อาชีพสมัยใหม่หรือวิชาชีพสำหรับสตรีเริ่มมีความหลากหลายขึ้น นอกจากครูและพยาบาลแล้ว ยังมีอาชีพแพทย์ นักกฎหมาย และนักเขียน สตรีเหล่านี้อยู่ในครอบครัว ชนชั้นสูงและชนชั้นกลาง เป็นกลุ่มที่มีบทบาทต่อสังคมซึ่งมีความพยายามยกสถานะภาพสตรี รวมถึง วิชาชีพสตรีให้สูงขึ้นเพื่อให้เสมอภาคกับสถานะและวิชาชีพของผู้ชาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาชีพ นักกฎหมาย และนักเขียน สำหรับบทความนี้ต้องการศึกษาเฉพาะกรณีปัจจัยการเข้าสู่อาชีพ “นักเขียน” เนื่องจากมีการแสดงออกต่อสาธารณชนอย่างชัดเจนถึงการใช้เรื่องเล่าที่อยู่ในรูปแบบ งานเขียนประเภทบทความ สารคดี เรื่องแปล และนวนิยายที่สื่อสารความคิด ความเชื่อ วัฒนธรรมและ ความคาดหวังของนักเขียนต่อผู้อ่านหรือผู้บริโภคเพื่อการวางรากฐานสังคมวิชาชีพและหลักการพื้นฐาน ของสังคม อันเป็นอุดมการณ์รัฐสมัยใหม่รวมถึงยังเป็นพลังขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงความคิด ความเชื่อและความคาดหวังต่อสตรีในสังคมสมัยใหม่อันแตกต่างจากแนวคิดประเพณีแบบดั้งเดิม

อาชีพนักเขียนถือเป็นอาชีพอิสระ อาจจัดได้ว่าไม่ใช่วิชาชีพชั้นสูงโดยตรง ทว่าผู้ประกอบอาชีพนี้ จำเป็นต้องมีความรู้พื้นฐานด้านภาษา โดยเฉพาะภาษาไทยดี สามารถสื่อสารตัวเรื่องได้อย่างมีพลัง

ถือเป็นทักษะพิเศษที่ทำให้ผู้มีอาชีพหรือบทบาทหน้าที่ “นักเขียน” ต้องมีปัจจัยพื้นฐานสัมพันธ์กับสถานะสังคมโดยเฉพาะครอบครัวที่เป็นชนชั้นสูงและชนชั้นกลาง อาชีพนี้ยังสัมพันธ์กับกลุ่มผู้อ่านซึ่งเป็นผู้บริโภคงานเขียนของนักเขียน อันเป็นผลจากการขยายตัวของประชากรผู้อ่านออกเขียนได้ และยังสัมพันธ์กับการเติบโตของอุตสาหกรรมการพิมพ์และสิ่งพิมพ์อย่างเช่น หนังสือพิมพ์ และนิตยสารสตรี ในบทความนี้จึงเป็นการศึกษาถึงปัจจัยที่เป็นกระบวนการเอื้อให้สตรีก้าวเข้าสู่อาชีพนักเขียน โดยลำดับต่อไปนี้

สถานะทางสังคมของนักเขียนสตรี : ครอบครัว การฝึกอบรมและการศึกษา

สถานะทางสังคมของสตรีสยามโดยทั่วไป แบ่งออกเป็น 3 สถานะ คือ ชนชั้นสูง ชนชั้นกลาง และชนชั้นล่าง ทว่า นักเขียนสตรีที่มีผลงานเขียนเผยแพร่ออกสู่สาธารณชน บางท่านถือว่างานเขียนเป็นงานอดิเรกนั้น ทั้งหมดแล้วมาจากกลุ่มครอบครัวชนชั้นสูงและชนชั้นกลาง

1. ชนชั้นสูง: สถานะทางสังคมและการศึกษาอบรม

กลุ่มสตรีชนชั้นสูงประกอบด้วย สมาชิกในพระราชวงศ์ และตระกูลขุนนางที่มีตำแหน่งสูงสืบทอดต่อกันตั้งแต่ต้นรัตนโกสินทร์ รวมถึงกลุ่มข้าราชการขุนนางที่ปรับเปลี่ยนจาก “ขุนนางพ่อค้า” ที่ทำหน้าที่ “เจ้าสัวสำเภาและเจ้าภาษีนายอากร” มาเป็นข้าราชการในระบบราชการแบบใหม่สมัยรัชกาลที่ 5 (พรณี บัวเล็ก, 2545: 17-32) คนกลุ่มนี้ มีฐานะเป็นชนชั้นนำในการบริหารและการปกครองภายใต้ระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ซึ่งมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นศูนย์กลางและมีอำนาจสูงสุด ชนชั้นสูงเหล่านี้มีระบบครอบครัว คุณลักษณะและวัฒนธรรมการฝึกอบรมสมาชิกสตรีและแบบแผนการศึกษาเรียนรู้วัฒนธรรมชนชั้นสูงภายใต้ความสัมพันธ์เครือข่ายอุปถัมภ์ในชนชั้นเดียวกัน รวมถึงการถวายตัวเป็นสตรีฝ่ายในหรือการสมรสระหว่างธิดาขุนนางกับพระบรมวงศานุวงศ์

ครอบครัวของชนชั้นสูง สำหรับพระบรมวงศานุวงศ์นั้น มีการกำหนดฐานะความเป็นพระราชวงศ์หรือ “เจ้านาย” ได้แก่ สกุลยศ 3 ระดับ คือ เจ้าฟ้า พระองค์เจ้า และหม่อมเจ้า เป็นพระราชกำหนดในรัชกาลที่ 4 (อคิน รพีพัฒน์, 2518: 201) และในสมัยรัชกาลที่ 5 บรรดาพระอนุชาต่างพระมารดาที่ดำรงพระอิสริยยศพระองค์เจ้าหลายพระองค์ได้รับการเฉลิมพระยศและโปรดให้ “รับกรม” มีบทบาทหน้าที่บริหารราชการแบบใหม่ในตำแหน่งเสนาบดีและอธิบดีหลายพระองค์ เป็นช่วงเวลาที่พระอนุชาต่างมีวังและตำหนักส่วนพระองค์แยกย้ายออกไป ทว่า พระบรมมหาราชวังที่ประทับในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและตำหนักประทับอัศรมเหสี 4 พระองค์ คือ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชเทวี สมเด็จพระนางเจ้าสุทิดาฯ และพระวิมาดาเธอ กรมพระสุทธาสินีนาฏ ยังคงเป็นศูนย์กลาง “ครอบครัว” สมาชิก

พระบรมวงศานุวงศ์และเชื่อมโยงความสัมพันธ์เครือข่ายสมาชิกสตรีที่เป็นพระธิดาและธิดาเจ้านายและขุนนางของยุคนี

ข้าราชการระดับสูงที่มียศและตำแหน่งระดับเจ้าพระยาและพระยานั้น ส่วนใหญ่สืบเชื้อสายจากกลุ่มขุนนางเก่าแก่มีประวัติรับราชการและดำรงตำแหน่งสูงในระบบข้าราชการแบบเก่ามา 3-4ชั่วอายุคน โดยเฉพาะตำแหน่ง อัครมหาเสนาบดี สมุหนายก สมุหกลาโหมและเวียง วัง คลัง นา สมาชิกตระกูลสามารถถวายตัวเข้ารับราชการในระดับสัญญาบัตรศักดินา 400 ซึ่งรัชกาลที่ 4 ทรงอธิบายว่า เป็นตระกูลขุนนาง “บันดาคักดี” (รวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, 2548: 468-470) ในสมัยรัชกาลที่ 5 สมาชิกในตระกูลยังสามารถปรับสถานภาพขึ้นสู่ตำแหน่งราชการระดับสูงอย่างสมุหเทศาภิบาลในกระทรวงมหาดไทย และรับพระราชทานยศชั้นเจ้าพระยาและพระยา เช่น ใน สกุลบุญยรัตพันธุ์ สุนทรารชุน สิงหเสนี พหลโยธิน เปาโรหิตย์ รัตนกุล รวมถึงสายราชินิกุลอย่างตระกูลบุญนาคนและชูโต เป็นต้น

นอกจากนี้กลุ่มที่สืบเชื้อสายจากตระกูลขุนนางราชการอย่างเจ้าภาชีนายอากรและเจ้าสัวสำเภา ได้แก่ โชติกเสถียร โชติกะพุกกะณะ และกัลยาณมิตร เป็นต้น

ครอบครัวทั้งพระบรมวงศานุวงศ์และตระกูลข้าราชการระดับสูง ซึ่งถือเป็นชนชั้นสูงในเวลานั้น มีลักษณะครอบครัวแบบปิตาธิปไตย สำหรับพระบรมวงศานุวงศ์มีชายาและหม่อมห้ามหลายคนเช่นเดียวกับครอบครัวข้าราชการที่มีภรรยาหลายคน ประกอบด้วย ภรรยาสมรสถือเป็นภรรยาเอกหรือหลวง ภรรยาพระราชทาน นอกนั้นเป็นภรณาน้อย อาจเป็นเพราะภรรยาเอกที่มีพิธีสมรสมักเป็นสตรีจากราชสกุลหรือตระกูลบรรดาคักดีเสมอหรือเป็นเครือญาติกัน จึงมีอำนาจสิทธิขาดในการบริหารจัดการครัวเรือน รวมถึงดูแลทรัพย์สินและมรดกที่ภรรยาอื่นไม่สามารถทำได้ พระธิดาและบุตรจากภรรยาเอก รับการเลี้ยงดูในชนบทที่มีแม่นมและพี่เลี้ยงคอยดูแลอภิบาล เป็นเพื่อนเล่นให้เล่นจนถึงพาเข้านอน ไกวพระอยู่ หรือไกวเปล¹ (พาร์ุง ศรีขาว, 2558: ออนไลน์) แม่นมและพี่เลี้ยงในวังบางแห่งยังติดตามถวายการดูแลจนเติบโต อย่างเช่น กรณี หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ในวัยเด็กท่านสามารถตามเสด็จสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพออกตรวจราชการในหัวเมืองไกล ต้องทรงช้างโดยมีแม่นมติดตามไปด้วย (พูนพิศมัย ดิศกุล, หม่อมเจ้าหญิง, 2525: 25) นอกจากนี้พระบรมวงศ์บางองค์ ยังเริ่มการฝึกหัดสอนวิชาหนังสือให้พระธิดาตั้งแต่อ่อนวัยเรียน เช่น หม่อมเจ้าหญิงพูนพิศมัย ดิศกุล ทรงเล่าว่าสามารถอ่านหนังสือได้ตั้งแต่ 6 ขวบ ขณะหม่อมหม่อม

¹ คุณมณี บุรารักษ์. ข้าหลวงพี่เลี้ยงหม่อมราชวงศ์ จตุมงคล โสณกุล เล่าข้อมูลเรื่อง แม่นม ในวังเจ้านายว่ามีหลักเกณฑ์ว่า แม่นมต้องเป็นคนมีชาติตระกูล เป็นคนดี มีสุขภาพความเป็นมารดาสมบูรณ์ ซึ่งต้องเป็นสตรีกำลังมีบุตรที่ต้องให้นม แม่นมอาจต้องให้ลูกตีมนมจากหญิงอื่น แม่นมเจ้านายที่ต้องเสวยนมจากเต้า ผู้เป็นแม่นมจึงมีความใกล้ชิดเจ้านายที่ตนเองถวายการดูแล เช่นเดียวกับผู้ปฏิบัติงานพี่เลี้ยง

มารดายังมีชีวิตอยู่ กรณีหม่อมเจ้าหญิงมณฑารพ กรมลาสั้นนั้น ทั้งพระบิดาพระบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นราชศักดิ์สโมสรและหม่อมวาสน์ มารดา ทั้งสองท่านเอาใจใส่และให้ความสำคัญเรื่อง การศึกษาแก่โอรสธิดาเสมอกัน ด้วยชั้นชาเพียง 5 ขวบ ได้มีครูสอนความรู้เบื้องต้นที่วังทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ อยู่จนเกศากันต์ (โกนจุก วัยราว 10-12 ขวบ) จากนั้นกรมหมื่นราชศักดิ์สโมสรจึง โปรดให้เข้าโรงเรียนสุนันทาลัย (อรสรา สายบัว, 2547: 265)

สำหรับแบบแผนการศึกษาอบรมในพระบรมมหาราชวังของสตรีชั้น สูงนั้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ในฐานะพระมหากษัตริย์ที่เป็นศูนย์กลางของพระบรมวงศานุวงศ์ โดยเฉพาะ พระอนุชาต่างพระมารดาและบรรดาข้าราชการระดับสูงที่เป็นผู้ดีมี “บันดาศักดิ์” ดังนั้น ราชสำนักฝ่ายในตำหนักใหญ่ของพระมเหสี บรมราชเทวี และอัครชายาเธอทั้งสี่พระองค์ จึงเป็นศูนย์ การประสานความสัมพันธ์ภายในกลุ่มชนชั้นนำ ผ่านประเพณีการถวายตัวเป็น “คุณข้าหลวง” เพื่อ เรียนรู้และสืบทอดวัฒนธรรมอันเป็นขนบประเพณีราชสำนักและวิชาหนังสือให้อ่านออกเขียนได้ มี เป้าหมายให้เป็นแม่บ้านแม่เรือนด้วยการสมรสที่เหมาะสม แต่อย่างไรก็ดี การศึกษาและฝึกอบรมของ กลุ่มสตรีชั้นสูงที่ประกอบด้วยพระอนุวงศ์ชั้นหม่อมเจ้าและบุตรข้าราชการระดับสูงนั้นแยกออกมาจาก แบบแผนการศึกษาของพระเจ้าลูกเธอ พระราชธิดาของรัชกาลที่ 5 ซึ่งโปรดฯให้จัดขึ้นที่โรงเรียน ราชกุมารี ทำให้เห็นว่าการศึกษาในราชสำนักยุคนั้นมีการจัดการความรู้ต่างกันตามฐานันดร อย่างไรก็ดีตาม แต่ละตำหนักก็มีลักษณะการจัดการที่แตกต่างกันด้วย

ตำหนักสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ มีข้าหลวงจากราชสกุลต่าง ๆ ที่เป็น อนุวงศ์ชั้นหม่อมเจ้าเข้ามาพำนักร่วมกับบุตรข้าราชการระดับสูง ทรงจัดให้เรียนวิชาหนังสือที่ “โรงเรียน วังนอก” ตั้งอยู่ในวังสมเด็จพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นปราบปรปักษ์ (ที่ตั้งกรมศิลปากรปัจจุบัน) เป็น โรงเรียนขนาด 1 ห้องเรียน วิชาที่สอนอยู่ในระดับก่อนเข้าศึกษาชั้นประถมในโรงเรียน สมเด็จฯ กรมหมื่นปราบปรปักษ์ทรงทำหน้าที่รับผิดชอบจัดการโรงเรียนด้วยการจัดหาครูไทยสอนวิชาภาษาไทย คัดลายมือ เขียนตามคำบอก เลข และมีครูพิเศษเป็น “หม่อมลูกครึ่ง” ชื่อว่า Mrs. Bella โรงเรียนตั้งอยู่ ไม่ไกลจากพระบรมมหาราชวัง ทำให้ผู้เรียนวัย 9-12 ปี สามารถเดินไปได้เอง ช่วงเวลาเรียนตอนเช้าถึง บ่ายราว 3-4 โมงจึงกลับวัง อย่างไรก็ดี คุณภาพในการสอนขึ้นอยู่กับครูผู้สอน บางช่วงเวลาได้ครูที่ไม่ เครื่องครัดในการควบคุมห้องเรียน การสอนมักใช้วิธีการแบบโบราณ คือ การอ่านให้ผู้เรียนฟังจึงไม่ สามารถดึงดูดความสนใจของนักเรียนได้ จึงเป็นไปได้ว่าโรงเรียนวังนอกคงเลิกลาไป เมื่อสมเด็จฯ พระ - ศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถทรงตั้งโรงเรียนราชินีขึ้นในปี พ.ศ. 2447 ทรงให้โรงเรียนราชินีเปิดการสอน ชั้นอนุบาลรองรับข้าหลวงรุ่นเด็กจากตำหนักสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถจนถึง พ.ศ. 2460

ส่วนตำหนักสมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชินี สมเด็จพระนางเจ้าสุทธมาลมารศรี บรมราชเทวี และพระอัครชายาเธอกรมพระสุทธาสินีนาฏ ต่างมีข้าหลวงหลายรุ่นเข้ามาถวายตัวรับการ

ฝึกอบรมนั้น สมเด็จพระศรีสวรินทิรา บรมราชินีโปรดให้ข้าหลวงในตำหนักออกไปเรียนหนังสือที่โรงเรียนราชินี ขณะที่สมเด็จพระนางเธออีกสองตำหนักจัดหาครูมาสอนหนังสือในตำหนัก จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2440 ทั้งสี่พระองค์ได้ตามเสด็จพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวออกไปประทับยังพระราชวังสวนดุสิต พระอัครชายาประทับที่ตำหนักสวนสุนันทา ซึ่งมีอาณาบริเวณกว้างขวางนั้นโปรดให้สร้างอาคารเรียนสำหรับ “คุณข้าหลวง” ที่สวนผักกิมประตุนกร้อย จ้างครูหม่อมจากโรงเรียนกุลสตรีวังหลังมาสอนภาษาอังกฤษและโปรดให้ครูผู้ชายจากกรมราชเลขาธิการสอนภาษาไทย นับเป็นการสอนที่ได้มาตรฐาน

จนกระทั่ง พ.ศ. 2453 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต จึงเลิกกิจการโรงเรียน แม้ว่าหลังจากนั้น พระอัครชายาเธอฯ ได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ให้ออกมาประทับที่ตำหนักสวนสุนันทาได้ ทั้งนี้ทรงปรับเปลี่ยนยอมให้ข้าหลวงในสังกัดเดินทางมาเรียนหนังสือที่โรงเรียนราชินี แบบเข้าไปเย็นกลับด้วยการนั่งเรือหลังจากที่รัชกาลที่ 5 สวรรคต สมเด็จพระนางเจ้าสุทิดาฯ ได้เสด็จออกจากพระราชวังสวนดุสิต ได้รับพระบรมราชานุญาตให้กลับมาประทับอยู่กับพระราชโอรสสมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์วรพินิต ที่วังบางขุนพรหม ตั้งแต่ พ.ศ. 2462 จึงทรงมีส่วนร่วมจัดการศึกษาให้พระภาติไณย ซึ่งเป็นพระธิดาของสมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตร ทั้ง 5 พระองค์ ซึ่งถึงวัยเล่าเรียน คือ พระองค์เจ้าศิริรัตนบุษบง พระองค์เจ้าสุทิดาภิรมย์วิจิตร พระองค์เจ้าพิสิษฐสพสมัย พระองค์เจ้าจุไรรัตน์ศิริมาน และพระองค์เจ้าจันทรภาณุตามณี ซึ่งโปรดให้พระอนุวงศ์จากราชสกุลตีกุล เช่น หม่อมเจ้าจงจิตรถนอม หม่อมเจ้าพร้อมเพราพรหม และหม่อมเจ้ามารยาตกรัณญา และพระอนุวงศ์ราชสกุลวรวรณ หม่อมเจ้าวรรณวิมล ซึ่งเคยพำนักตำหนักเจ้าจอมมารดาเขียนในรัชกาลที่ 4 เรียนวิชาหนังสือจนชั้นษา 12 ปี ในพ.ศ. 2454 ได้ถวายองค์ในความดูแลและรับการฝึกอบรมจากสมเด็จพระนางเจ้าสุทิดา-มารศรี ณ วังบางขุนพรหม การศึกษาสตรีที่วังบางขุนพรหมได้รับยกย่องว่า มีคุณภาพการศึกษาสูงที่อาจเทียบได้กับชั้นมัธยมศึกษา เนื่องจากสมเด็จพระเจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์ ทรงจัดเป็นห้องเรียนขนาดเล็ก สอนทั้งวิชาภาษาไทย ภาษาอังกฤษและฝรั่งเศส คณิตศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ภูมิศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมไทย ดนตรีไทย กีฬา การประกอบอาหารแบบตะวันตก การเข้าสมาคม โดยเฉพาะการต้อนรับแขกที่เป็นชาติตะวันตก (วิระยุทธ ปิสาสิ, 2565: 60-62)

แม้ว่าแบบแผนการศึกษอาบรมที่เป็นวิชาหนังสือในแต่ละตำหนักอาจแตกต่างกันไป แต่ความรู้ที่เป็นการฝึกอบรมให้สตรีชนชั้นสูงสำหรับการปลูกฝังความเป็น “กุลสตรีที่เป็นผู้ดี” ด้วยทักษะความรู้การเป็นแม่บ้านแม่เรือน แบบ “สตรีชาววัง” นั้นไม่แตกต่างกัน นั่นคือ ฝึกหัดเย็บเสื้อผ้า ปักสะดึง ร้อยดอกไม้ ปอกลูกไม้ ทำอาหาร รวมถึงฝึกหัดกิริยามารยาท วาจา การแต่งกาย การออกแบบเสื้อผ้า เครื่องประดับ (พูนพิศมัย ตีศกุล, หม่อมเจ้าหญิง, 2534: 263) นั้น ทุกตำหนักยังคงยึดถือแบบแผน

ชนบจารีตแบบเดียวกัน ทักษะความรู้ความสามารถของสตรีในวัง จึงเป็นเครื่องกล่อมเกลาบุคลิกลักษณะ ให้สตรีราชสำนักแตกต่างจากสตรีชนชั้นกลางและหญิงชาวบ้าน

แบบแผนการฝึกฝนอบรมจากราชสำนักฝ่ายในข้างต้นได้สิ้นสุดลงพร้อมกับยุคสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวและการสวรรคตของสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พ.ศ. 2462 และสมเด็จพระนางเจ้าสุโขทัยมหาราชินี พ.ศ. 2468 รวมถึง พระอรรคชายาเธอ กรมขุนสุทธาสินีนาฏ ใน พ.ศ. 2472 พร้อมกับการขึ้นครองราชย์ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ทรงปรับเปลี่ยนระบบราชสำนักฝ่ายในจากเดิมเป็นแบบสมัยใหม่อย่างราชสำนักตะวันตก การจัดการศึกษาอบรมเพื่อให้สตรีชนชั้นสูงเป็น “คุณข้าหลวง” ได้ถูกแทนที่ด้วย “นางสนองพระโอษฐ์” หรือที่นิยมเรียกในยุคนั้นว่า “Lady in waiting” ที่ได้รับการศึกษาสมัยใหม่จากโรงเรียนและนอกจากวิชาสามัญแล้วยังมีการเรียนการสอนเรื่อง การเข้าสมาคม สถานศึกษาที่ไม่ได้จำกัดพื้นที่ผู้เข้าเรียนเฉพาะชนชั้นสูงซึ่งมาจากครอบครัวพระบรมวงศานุวงศ์และผู้มียศศักดิ์สูงเท่านั้น หากยังเปิดรับบุตรครอบครัวชนชั้นกลางด้วย ดังกรณีตัวอย่างโรงเรียนราชินี ช่วง พ.ศ. 2460-2465 (ยุพาภรณ์ แจ่มเจนกิจ, 2530: 176)

2. การศึกษาของสตรีชนชั้นกลาง

มีหลากหลายฐานะที่ปรากฏข้างต้นเป็นกลุ่มคนที่น่าจะให้ความสำคัญกับการศึกษาในโรงเรียน โดยเฉพาะกลุ่มพ่อค้าจีน ซึ่งพวกเขาเป็นจีนอพยพในรุ่นรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2411-2453) เกือบทั้งหมดมีพื้นฐานความรู้หนังสือจีนรับอิทธิพลวัฒนธรรมการเมืองแบบจีน โดยเฉพาะกระแสอุดมการณ์ชาตินิยมและการเมืองแบบสาธารณรัฐของคณะก๊กมินตั๋ง ในเวลาเดียวกันพวกเขาก็เรียกร้องเพื่อให้มีสถานภาพความเป็นพลเมืองไทย จึงมีความเป็นไปได้ว่า พวกเขาน่าจะสนับสนุนให้บุตรในครอบครัวเข้ารับการศึกษานในโรงเรียนเพื่อเรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมประเพณีที่เป็นไทย แม้ว่าทัศนคติที่มีต่อบุตรหญิงยังคงสำคัญรองลงมาจากบุตรชาย ซึ่งถือตามความเชื่อว่าเป็น ผู้สืบเชื้อสายบรรพบุรุษ แต่บุตรหญิงก็ยังคงความสำคัญต่อการขยายทุนและเครือข่ายธุรกิจด้วย การกำหนดให้สมรสกับสมาชิกตระกูลการค้าที่สัมพันธ์กัน ในแง่นี้สตรีชนชั้นกลางครอบครัวจีนจึงไม่แตกต่างจากครอบครัวชาวไทยมากนัก (พิมพ์ประไพ พิศาลยบุตร, 2555: 61-62) นายแม่ ตำนานหญิงเก่งเบื้องหลังเจ้าสัวสยาม หนังสือบอกเล่าความเป็นมาของครอบครัวจีนหรือเชื้อสายจีน (บิดาเป็นจีน มารดาเป็นลูกครึ่งไทย-จีน) ให้ความสำคัญกับการทำงานในครัวเรือนด้วยตนเองด้วย รวมถึงการบริหารทรัพย์สินส่วนตัวของฝ่ายหญิงจนประสบความสำเร็จมั่งคั่ง

ดังนั้น ทศวรรษ 2460-2470 ครอบครัวชนชั้นกลางส่วนใหญ่ทั้งข้าราชการและนายวาณิชให้การอบรมเลี้ยงดูบุตรด้วยการวางเป้าหมายชีวิตให้แต่งงาน หลายครอบครัวจึงฝึกฝน

อบรมให้ลูกสาวเรียนรู้การทำงาน “แม่บ้านแม่เรือน” ดังข้อเขียนของคุณหญิงจางค์ศรี หาญเจนลักษณ์ ใน “คุณาวากกลางมหาสมุทร” เป็นเรื่องราวประวัติความเป็นมาของตระกูลหวังหลี่ ซึ่งเรื่องส่วนหนึ่ง สัมพันธ์กับสตรีในตระกูล คุณทวดหนูกรรยาตันฉือฮวง (เจ้าสัวหวังหลี่) ผู้วางธุรกิจโรงสีและการค้าข้าว คุณทวดหนูเป็นสตรีที่มีฝีมือด้านการทำอาหารและขนมไทย มักทำครั้งละมาก ๆ เพื่อให้บาตรและแจก บ้านลูกหลาน ลูกสาวและลูกสะใภ้ต้องมีหน้าที่ช่วยงานครัว ซึ่งคุณทวดหนูเห็นว่า “แรงงานลูกสาว ลูกสะใภ้ ถือว่าสำคัญกว่าแรงงานสาวใช้และบริวารเป็นอย่างมาก” เนื่องจากการเรียนรู้เพื่อสืบทอด ตำรับอาหารของครอบครัว ทั้งนี้ในรุ่นของลูกสะใภ้ คือ “คุณยายแจ่ม” ของผู้เขียนนั้น ก็มีฝีมือการครัว ทั้งคาวและหวาน และพยายามถ่ายทอดให้กับมารดาผู้เขียนตั้งแต่อายุ 10 ขวบ ทว่าคุณยายแจ่ม ไม่เพียงฝึกฝนให้ลูกสาวทำอาหารเป็นและทำงานเท่านั้น หากยังสอนให้เป็นอาชีพค้าขายได้ ผู้เขียน เล่าว่า “สงวนผู้เป็นธิดาคนเดียวของคุณยายแจ่ม ตั้งแต่อายุ 10 ขวบ (ฝึกทำอาหารและขนม) พอมี ฝีมือใช้การได้ ก็ให้ทุนซื้อของมาประกอบอาหาร แล้วให้คนรับใช้หาบออกไปขายทุกวัน ท่านบอกว่า นี่เป็นวิธีสอนให้ลูกสาวหัดทำมาหากิน รู้จักทำบัญชีรายรับรายจ่ายพร้อมกับหัดทำอาหารด้วยความประณีต และความคิดในการพลิกแพลง” (จางค์ศรี หาญเจนลักษณ์, 2543: 114-115, 155-156)

แม้ว่าจะไม่ปรากฏในข้อเขียนว่าผู้หญิงในตระกูลนายวาณิชย์ ได้เล่าเรียนในโรงเรียน หรือไม่ แต่สตรีบางคนอย่าง “คุณยายแจ่ม” สามารถอ่านเขียนได้ และเป็นนักอ่านทั้งหนังสือพิมพ์ นิติสาร วรรณกรรมและนิยายร่วมสมัยอย่างเช่น ผู้ชนะสิบทิศ ของยาขอบ หรือกรณี “คุณอาทองพูล” ภรรยาของนายตันชีวเม้ง ทายาทรุ่นที่สองของตระกูลหวังหลี่ ซึ่งถูกลอบยิงขณะดำรงตำแหน่งนายก สมาคมพาณิชย์จีน ทำให้ท่านต้องมารับผิดชอบธุรกิจด้วยเงินทุนที่เหลือไม่มาก เพื่อเลี้ยงดูลูก 13 คน ให้ได้รับการศึกษา ทั้งที่ “คุณอาท่านได้รับการศึกษาพอแค่อ่านออกเขียนได้ เนื่องจากสมัยยังเด็ก (คุณอาเกิด พ.ศ. 2448) บิดามารดาของท่านยังมีความเชื่อแบบโบราณว่า ลูกผู้หญิงไม่จำเป็นต้อง ร่ำเรียนมากนัก เพราะโตขึ้นมาจะต้องแต่งงานเป็นแม่บ้านแม่เรือน ฉะนั้นการเรียนการครัวจึงเป็นเรื่องที่ สำคัญกว่าการศึกษา” (จางค์ศรี หาญเจนลักษณ์, 2543: 224-225) ทว่าคุณอาทองพูล ก็ประสบความสำเร็จในการสร้างธุรกิจด้านคลังสินค้าต่อมา

จนแม้แต่ในยุคต่อมา หม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ คือ ในช่วงทศวรรษ 2470 นั้น ครอบครัวของสตรีส่วนใหญ่ยังคงคิดถึงเรื่องการศึกษาเฉพาะด้านการอบรมแม่บ้านแม่เรือนและ อุปนิสัย แต่ไม่ได้คิดถึงในด้านวิชาการเพื่อแข่งขันกันที่จะเรียนในสถาบันชั้นสูง หรือเพื่อชื่อเสียง หรือ แม้แต่การประกอบอาชีพ เพราะผู้หญิงในยุคนั้นไม่มีความจำเป็นต้องประกอบอาชีพนอกบ้าน เพราะ เป็นเพียงผู้ช่วยเหลืองานครอบครัวภายในบ้าน เช่น ชายของหน้าร้าน เป็นลูกมือญาติผู้ใหญ่ทางใด ทางหนึ่ง (บุญเหลือ เทพยสุวรรณ, หม่อมหลวง, 2527: ออนไลน์)

ทั้งนี้ คำว่า “สาวสมัยใหม่” (Modern Girl) เป็นปรากฏการณ์ระดับโลกในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2463–2473 (ค.ศ. 1920–1930) ตรงกับช่วงสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7 เมืองสำคัญทั่วโลก นับตั้งแต่ ปักกิ่ง ถึง บอมเบย์ โตเกียว ถึง เบอร์ลิน โจฮันเนสเบิร์ก ถึง นิวยอร์ก เมืองใหญ่เหล่านี้มีปรากฏสตรีที่มีบุคลิกภาพและมีความคิดเป็นสาวสมัยใหม่ตามท้องถิ่น ในเมือง ในร้านกาแฟ สื่อภาพยนตร์ โฆษณาและนิตยสาร ทั้งนี้รูปลักษณ์สาวสมัยใหม่สวมใส่เสื้อผ้าเซ็กซี่ รองเท้าส้นสูง พวกเธอมักทาลิปสติกและใช้เครื่องสำอาง และมุ่งแสวงหาความรักที่โรแมนติก ไม่สนใจบทบาทหน้าที่ของการเป็นลูกสาว เมีย และแม่ที่กำหนดไว้แต่เดิมในยุคจารีต โดยสาวสมัยใหม่ถือเป็นกระแสความเปลี่ยนแปลงของผู้หญิงที่แพร่ขยายไปยังส่วนต่าง ๆ ของโลกในช่วงระหว่างทศวรรษ 2460–2470 และเชื่อได้ว่าส่งอิทธิพลถึงกลุ่มผู้หญิงในสยามซึ่งเชื่อมโยงกับประเด็นการศึกษาของผู้หญิงและบทบาทของสตรีทั้งในพื้นที่ส่วนตัวและพื้นที่สาธารณะ รวมทั้งวัฒนธรรมบริโภคนิยม (Aly Eve Weinbaum, *Modern Girl around the world* Reserch Group, Thomas, Lynn M., Priti Ramamurthy, Uta G. Poiger, Madeleine Yue Dong, 2008: 1–2)

โรงเรียนสตรีศรีสางแห่ง: ความรู้ประสบการณ์การหล่อหลอมทักษะการเป็นนักเขียน

การเป็นนักเขียนทศวรรษ 2460-2470 จำเป็นต้องอาศัยทักษะการเขียนที่มีรูปแบบการใช้ภาษา
สำนวน การสื่อความคิดแตกต่างจากงานเขียนแบบเดิมที่ส่วนใหญ่เป็นงานกวีนิพนธ์และบทร้อยกรอง
นักเขียนจำเป็นต้องผ่านการหล่อหลอมความคิดและประสบการณ์ใหม่ๆ สร้างโลกทัศน์ที่เปิดกว้าง
ออกนอกสังคมไทยด้วยการเรียน อ่านและเขียน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหนังสือต่างประเทศ รวมถึง
การแลกเปลี่ยนทัศนคติและพฤติกรรมจากผู้คนต่างชนชั้นทางสังคมที่เป็นเพื่อนนักเรียนด้วยกัน
การศึกษาในโรงเรียนบางแห่งจึงสามารถสร้างเงื่อนไขให้ผู้เรียนที่มุ่งหวังการเป็นนักเขียนสตรี ได้แก่
โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง โรงเรียนราชินี และเซนต์โยเซฟคอนเวนต์²

1. โรงเรียนราชินี: พื้นที่บ่มเพาะการเป็นนักเขียนในโรงเรียนสตรี

พ.ศ. 2456 หม่อมเจ้าพิจิตรจิราภา เทวกุล ทรงสนับสนุนการจัดทำนิตยสารโรงเรียน
ถือเป็นนิตยสารโรงเรียนสตรีฉบับที่สอง หลังจากโรงเรียนกุลสตรีวังหลังออกนิตยสาร วัฒนาวิทยาลัย

² ช่วงเวลานั้นโรงเรียนสตรีส่วนใหญ่จัดหลักสูตรเฉพาะภาษาไทย มีเป้าหมายให้เป็นครูเมื่อจบการศึกษา หรือเรียนต่อโรงเรียนนางพยาบาลเพื่อเป็นพยาบาล เพราะสังคมในขณะนั้นโดยเฉพาะระบบราชการ ยังไม่เปิดรับสตรีทำอาชีพอื่น นอกจากครูและพยาบาล

แมคเคซีนที่เปลี่ยนชื่อจาก Day Break หรือแสงอรุณ³ นิตยสารของโรงเรียนราชินีฉบับแรกใช้ชื่อว่า “สตรีพจน์” ต่อมาสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ พระราชทานนามใหม่ว่า “ราชินีบำรุง” ออกเดือนละ 1 เล่ม ราคา 1 บาท สมาชิกปีละ 8 บาท นิตยสารนี้จัดพิมพ์ต่อเนื่องจนถึงช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2485 จึงเลิกไปเนื่องจากปัญหาการขาดแคลนกระดาษ

ความสำคัญของ “ราชินีบำรุง” อยู่ที่วัตถุประสงค์เพื่อให้นักเรียนฝึกฝนสร้างทักษะความชำนาญในการเขียนหนังสือไทยทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง และฝึกฝนการเป็นนักอ่าน เนื้อหาส่วนหนึ่งเป็นงานนิพนธ์ และพระโอวาทของอาจารย์ใหญ่และอาจารย์ภาษาไทย เรื่องแปลจากไทยเป็นอังกฤษ และจากอังกฤษเป็นไทย ส่วนงานเขียนของนักเรียนมีทั้งบทความ สารคดี คอลัมน์ข่าวต่าง ๆ เกร็ดความรู้ เช่น เรื่องเกี่ยวกับทวีปต่าง ๆ ข่าวสงครามในบางประเทศ สุภาษิต เรื่องบันเทิง เช่น นิยายหรือนิทาน ไปจนถึงคอลัมน์อาหารไทยและต่างประเทศ โฆษณาขายสิ่งของประดิษฐ์และรับจ้างทำอาหาร เป็นต้น

“ราชินีบำรุง” ถือเป็นพื้นที่สร้างแรงบันดาลใจให้นักเรียนประจำหลายคนต้นทศวรรษ 2480 ในการจัดทำหนังสือ ซึ่งมีทั้งการเขียนบทความ เรื่องสั้นและข่าวสาร จนมีผู้เขียนบางคนได้ใช้พื้นที่นิตยสาร เริ่มทำงานอาชีพนักเขียน เช่น สุกัญญา ชลศึกษ์ หรือ นามปากกาว่า กฤษณา อโศกสิน ได้เขียนเรื่องสั้นเรื่องแรกตั้งแต่เรียนมัธยม 5 ส่งไปลงนิตยสารไทยใหม่วันจันทร์ เช่นเดียวกับประภาศรี สร้อยระย้า ที่เริ่มเป็นนักเขียนตั้งแต่ยังเป็นนักเรียนอยู่

โรงเรียนราชินีนั้นสามารถสร้างนักเขียนอาชีพเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย เช่น สุภาว เทวกุล ชูวงศ์ ฉายะจินดา ก.สุรางค์วงศ์ ส. คุปตาภา และนิตา (ยุพาพร แจ่มเจนกิจ: 191-194) เป็นต้น

ในต้นทศวรรษ 2470 ศิษย์เก่าโรงเรียนราชินีท่านหนึ่งได้ประกอบอาชีพธุรกิจสิ่งพิมพ์เป็นบรรณาธิการนิทานและเป็นเจ้าของนิตยสารสตรี ชื่อว่า “นารีนาถ” และเป็นนิตยสารสตรีที่รวมนักเขียนจากโรงเรียนแห่งนี้หลายท่าน

2. โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง-วัฒนาวิทยาลัย

โรงเรียนกุลสตรีวังหลังจัดตั้งขึ้น พ.ศ. 2413 โดยคณะมิชชันนารีอเมริกัน บริเวณที่ดินหน้าโรงพยาบาลศิริราช (หอพักนางพยาบาลปัจจุบัน) ทศวรรษแรกของโรงเรียนรับผู้เรียนจากครอบครัวชาวบ้านในละแวกนั้น เข้ามาอยู่เรียนระบบกึ่งนอนแบบให้เปล่าทั้งเครื่องนุ่งห่มเครื่องนอน

³ คณะมิชชันนารีอเมริกันเป็นต้นคิด เรียกตามภาษาอังกฤษว่า Day Break เป็นไทยว่า “แสงอรุณ” นิตยสารของโรงเรียนกุลสตรีวังหลังนี้ออกได้ประมาณ 5 ปีจึงล้มเลิกเสีย เพราะมีการะงานรับผิดชอบมากขึ้น หม่อมไคลและครูสุวรรณรับดำเนินการต่อ แต่เมื่อครูสุวรรณลาออกในปี พ.ศ. 2453 และหม่อมเจ้ามณฑารพ กมลาศน์ ได้มาเป็นครูสอนภาษาอังกฤษที่โรงเรียนกุลสตรีวังหลังแล้วท่านจึงได้รับดำเนินการหนังสือแสงอรุณต่อมา

และอื่น ๆ ความคาดหวังให้การสอนศาสนาสามารถโน้มน้าวให้ผู้เรียนหันมานับถือศาสนาคริสต์ ทว่าระบบการจัดการโรงเรียนต้องพึ่งพาเงินบริจาคจากคณะมิชชันและครูมิชชันนารีจากสหรัฐอเมริกา ทำให้การดำเนินงานไม่ถาวร จนฐานะโรงเรียนเริ่มทรุดลง จนกระทั่ง พ.ศ. 2428 เมื่อมิสโคลด์เดินทางจากเชียงใหม่เข้ารับตำแหน่งอาจารย์ใหญ่ จึงได้ปรับเปลี่ยนรูปแบบจัดการโรงเรียนเพื่อฟื้นฟูกิจการตามปรากฏในข้อเขียนว่า “เปลี่ยนวิธีปกครองโรงเรียนเข้าสู่สมัยปัจจุบันหลายประการ ประการหนึ่ง คือ เลิกวิธีรับนักเรียนกินอยู่หลับนอนเล่าเรียนแบบให้เปล่าและที่ต้องแถมเครื่องนุ่งห่มฟรีนั้นเสีย จัดโรงเรียนให้น่าพัก (ในระบบโรงเรียนประจำ) เสาะหาครูที่สามารถมาสอนเป็นที่ชักชวนให้คนไทยเลื่อมใสในการศึกษายิ่งขึ้น แล้วเรียกเก็บค่าเล่าเรียนและเลี้ยงดูเสร็จ เดือนละ 5 บาท เวลานั้น นับว่าแพงมาก แก่คนที่ไม่เคยเสียอะไรมาก่อน”

ผลที่เกิดขึ้นก็คือ ในเทอมการศึกษาแรกผู้ปกครองพานักเรียนลาออกจนทั้งโรงเรียนเหลืออยู่เพียง 16 คน ทว่าหม่อมโคลด์ค่อย ๆ เรียกความศรัทธาจากผู้ปกครองที่มีฐานะพอที่จะเสียค่าเล่าเรียนจำนวนนั้นเพื่อให้บุตรได้รับการศึกษาที่ดี หากพิจารณาข้อมูลการเรียกเก็บค่าเล่าเรียนสำหรับโรงเรียนประจำเดือนละ 5 บาท นั้นเป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญ สำหรับสถานะโรงเรียนที่ทำให้เป็นสถานศึกษาของเจ้านายสตรี ผู้มีบรรดาศักดิ์หรือขุนนางชั้นสูงและคหบดี พ่อค้าชนชั้นกลางที่มีทรัพย์เท่านั้นได้เข้าเรียน เป็นการกำหนดฐานะและกลุ่มผู้เรียนให้มีแต่ชนชั้นสูงและชนชั้นกลางระดับบนและระดับกลาง เพื่อให้ฐานะรายได้ของโรงเรียนอยู่ในระดับเพียงพอในการเลี้ยงตัวเองแทนการพึ่งพาช่วยเหลือจากคริสตจักรตามแบบเก่า (ดาต ประทีปะเสน, 2491: ฉ.)

จุดเด่นที่โรงเรียนกุลสตรีวังหลังสามารถสร้างความนิยมจากผู้ปกครองชนชั้นสูง และชนชั้นกลางระดับบนและกลางได้อย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบันอยู่ที่การจัดหลักสูตรการศึกษาของโรงเรียน แบ่งเป็น 5 ชั้น เน้นการศึกษาพื้นฐานทั้งด้านภาษาไทยและภาษาอังกฤษ หลักสูตรภาษาไทยจัดตามมาตรฐานของกระทรวงธรรมการ ชั้นประถม-มัธยม ใช้ตำราแบบเรียนเร็วเล่ม 1-3 ไวยากรณ์ อักษรวิธี วากยสัมพันธ์ ศัพท์โบราณ ศัพท์มคธ บาลีแปลง ราชศัพท์ ส่วนวรรณคดี ได้แก่ สังข์ทอง ศึกกฤกษณ์ท์ ราชธิดา สามก๊ก พระเวสสันดรชาดก ตะเลงพ่าย ธรรมจริยา เล่ม 1-4 และเบญจศีล-เบญจธรรม การศึกษาวิชาภาษาอังกฤษใช้บันไดเล่ม 4-5 Fourth Reader, Universal History (ประวัติศาสตร์สากล) Lessons in our Law (พลเมืองดีของอังกฤษ) Physiology (สุขศึกษา) Nestle's Grammar Book, Atlas Geography (ภูมิศาสตร์โลก) Golf's Arithmetics, Longman's Algebra (พีชคณิต) การเรียนวิชาหนังสือ ใช้เวลา 8 ชั่วโมงต่อวัน ครูผู้สอนเป็นชาวอเมริกันสอนเฉพาะวิชาภาษาอังกฤษและคณิตศาสตร์ชั้นสูง จนถึง พ.ศ. 2466 โรงเรียนขยายหลักสูตรชั้นมัธยมศึกษาจาก 3 ปี เป็น 6 ปี และขยายชั้นเด็กเล็กระดับอนุบาลตั้งแต่ 3-6 ขวบ กุลสตรีวังหลังสามารถสอนได้ครบตามหลักสูตรเสมอมาโรงเรียนสำหรับเด็กชายตั้งแต่ทศวรรษ 2450 การให้ความสำคัญกับการเรียนรู้ทักษะ

ภาษาอังกฤษ นักเรียนต้องหัดพูดภาษาอังกฤษตั้งแต่ตื่นนอนจนถึง 1 ทุ่ม ยกเว้นวันอาทิตย์จึงจะพูดไทยได้ ครูตรวจสอบด้วยวิธีการเข้าห้องประชุมสวดมนต์สัปดาห์ละ 1 ทุ่ม ให้ชานรับเวลาเรียกชื่อ ตอบ “yes” หากพูดภาษาอังกฤษ ตอบ “No” แปลว่าไม่ได้พูดภาษาอังกฤษ คิดคะแนนรวมวันสิ้นปีมีผลคะแนนได้รับรางวัลหากคะแนนดี ถ้าคะแนนไม่ดีก็ถูกลงโทษ เช่น จด “ I must speak English everyday Yes” การฝึกพูดภาษาอังกฤษจะได้ประโยชน์กับคนที่ฝึกฝนจริง เพราะบางคนเจ้าเล่ห์ ด้วยการเริ่มต้น “Excuse me”

การพัฒนาการใช้ภาษายังกระทำการผ่านการเล่นละครสั้นในวันคริสต์มาสและให้เด็กกล้าแสดงออกด้วยการเล่นละครประจำสัปดาห์ มีทั้งเรื่องประวัติศาสตร์ไทย การพยาบาล การเรียน การต้อนรับแขก วิธีการเข้าสมาคม อ่านสุนทรพจน์ แต่งโคลงฉันท์ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ซึ่งมีครูฝึกหัดให้นักเรียนคิดแต่งเรื่องขึ้น แล้วให้ครูติชม จากนั้นจึงนำไปฝึกหัด การฝึกหัดแสดงละครยังนำไปใช้แสดงในช่วงใกล้ปิดเทอม อันเป็นงานประจำปีของโรงเรียน นำประหลาดใจมากกว่านักเรียนสามารถแสดงละครโรงเรียนหลากหลายประเภท ตั้งแต่เรื่องตัดตอนจากประวัติศาสตร์ชาติต่าง ๆ นิทานอย่างเจ้าหญิงนิทราและมีคติสอนใจ ทั้งหมดเป็นบทละครภาษาอังกฤษ (ตาต ประทีปเสนา, 2491: 29)

ในฐานะโรงเรียนในเครือคณะมิชชัน กุลสตรีวังหลังยังมีเป้าหมายไม่จำกัดการสอนเฉพาะวิชาหนังสือ หากยังมุ่งเป้าหมายพันธกิจการเผยแพร่วรรณคดีคริสต์ ดังนั้นผู้ปกครองที่นำบุตรหลานมาเรียนหนังสือต้องยอมให้บุตรหลานได้ฟังและได้ศึกษาวรรณคดีคริสต์

จดหมายเหตุแสงอรุณ หรือ วัฒนาวิทยา-แมคเอชเชิน หนังสือพิมพ์กึ่งนิยายสารของโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง จัดทำขึ้นครั้งแรกในปี พ.ศ. 2435 ด้วยความริเริ่มของคณะอเมริกันมิชชัน โดยมีศาสนาจารย์ เจ. เอ. เอकिन เป็นบรรณาธิการ ตั้งชื่อ “Day Break” หรือจดหมายเหตุแสงอรุณมีรูปแบบหนังสือพิมพ์ยุคนั้น ดำเนินการจัดพิมพ์ต่อเนื่องราว 5 ปี เจ.เอ.เอकिन มีภาระงานมากจนไม่สามารถทำต่อได้คิดจะเลิก มิสเอ็ดนา ซาร่าห์ โคล์ ครูใหญ่ โรงเรียนกุลสตรีวังหลังจึงรับมาดำเนินการต่อโดยมิสโคล์และครูสุวรรณ ซึ่งเป็นศิษย์เก่าที่เข้ามาเป็นครูรับเป็นผู้ดำเนินการจนถึง พ.ศ. 2453 ครูสุวรรณลาออก เวลานั้นหม่อมเจ้าหญิงมณฑารพ กมลาคันได้เข้ามาเป็นครูสอนภาษาอังกฤษที่โรงเรียนนี้ จึงได้รับมอบหมายจากมิสโคล์ให้เป็นผู้ดำเนินการต่อ จนถึง พ.ศ. 2461 ทรงลาออกไปศึกษาต่อและทำงานด้านการพยาบาล ครูตาต ประทีปเสนาจึงรับช่วงจัดทำต่อ และเปลี่ยนชื่อจาก จดหมายเหตุแสงอรุณเป็นวัฒนาวิทยา-แมคเอชเชิน อันเป็นชื่อที่มิสโคล์นำไปตั้งเป็นชื่อโรงเรียน เมื่อย้ายออกไปตั้งในย่านคลองบางกะปิ พ.ศ. 2463 โดยยังคงชื่อเดิมไว้ ต่อมาภายหลังเปลี่ยนเป็นชื่อเป็น วัฒนาวิทยา-แมคเอชเชิน อันเป็นชื่อใหม่ที่มิสโคล์นำไปตั้งเป็นชื่อ โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย ในย่านบางกะปิ พ.ศ. 2463

ทว่าเพื่อรักษาความสืบเนื่องของสิ่งพิมพ์แรกของโรงเรียน จึงยังคงพิมพ์ชื่อ *Day Break* จดหมายเหตุ
แสงอรุณกำกับไว้ด้วย

วัฒนาวิทยา-แมคอาซีน มีรูปแบบที่มีสาระส่วนหนึ่งจากหนังสือพิมพ์ทศวรรษ 2450
ขณะเดียวกันก็จัดทำคอลัมน์สาระความรู้ที่เหมาะสมกับการเรียนรู้ของสตรี ด้วยการจัดทำหนังสือพิมพ์
ขนาด 50 หน้า บรรจุเนื้อหาที่มีเนื้อหา ให้ความรู้เรื่องประวัติศาสตร์ศาสนาคริสต์ บทร้อยกรอง คอลัมน์
กิจการสำหรับสตรี ประวัติบุคคลสำคัญในวงการศึกษาการ วรรณคดีและร้อยกรองประเภท
กาพย์ กลอน โคลง ฉันท์ และเรื่องอ่านเล่นที่เป็นคติสอนใจ วิชาการด้านแม่บ้านแม่เรือน ความรู้
การทำอาหารคาวหวานและสาระความรู้เกี่ยวกับแม่ครัว สิ่งสำคัญที่เป็นลักษณะหนังสือพิมพ์ คือ
มีคอลัมน์ข่าวในและต่างประเทศซึ่งเป็นเหตุการณ์สำคัญที่อาจมีผลกระทบต่อชีวิตและเศรษฐกิจผู้อ่าน
เนื้อเรื่องส่วนใหญ่ยังเป็นเรื่องแปลและดัดแปลงจากข้อเขียนภาษาอังกฤษ

เห็นได้ว่าเนื้อหาของ *วัฒนาวิทยา-แมคอาซีน* มีลักษณะผสมผสานระหว่างความเป็น
หนังสือพิมพ์ด้วยมีข่าวความเคลื่อนไหวเหตุการณ์ร่วมสมัย ขณะเดียวกันก็มีความเป็นนิตยสารที่บรรจุ
เรื่องราวศิลปวัฒนธรรม ศาสนา และประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะคอลัมน์หน้าแผนกสตรีได้รับความสนใจ
จากผู้อ่านทั่วไปเช่นกัน เล่ากันว่าพระยาศึกษาสมุทร (รื่น ศยามานนท์) สนใจอ่านทุกฉบับ โดยเฉพาะ
หน้าแผนกสตรี ถึงกับเคยขอให้โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ตัดตอนเรียบเรียงเพื่อเสนอกระทรวงธรรมการ
จัดพิมพ์เป็นเล่ม “สำหรับใช้ในโรงเรียนสตรี” (ตาด ประทีปเสน, 2491; Sakchai Limonado Phanawat,
2558)

วัฒนาวิทยา-แมคอาซีน ที่เริ่มต้นด้วยคณะครูเป็นผู้จัดทำต้นฉบับจนถึงทศวรรษ
2470 จึงปรับเปลี่ยนให้ผู้หญิงซึ่งเคยเป็นเพียงผู้อ่านนั้นมีส่วนร่วมในการเป็นผู้จัดทำและเขียนหนังสือ
สังสรรค์ทักษะประสบการณ์ของการเป็นนักเขียนอาชีพในเวลาต่อมา

นิตยสารกึ่งหนังสือพิมพ์นี้เป็นสิ่งพิมพ์ในโรงเรียนที่เก่าแก่ที่สุด มีเพียงโรงเรียนสตรี 2
แห่ง คือ กุลสตรีวังหลังหรือวัฒนาวิทยาลัย และโรงเรียนราชินีที่จัดทำเพื่อทำหน้าที่เสนอข่าวสาร
หล่อหลอมความคิดและการมองสังคมไปสู่ระดับนานาชาติและยังเป็นพื้นที่สร้างสรรค์จินตนาการให้
ปรากฏเป็นงานเขียนของผู้เรียนเป็นทักษะเบื้องต้นของอาชีพนักเขียน

3. โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนเวนต์

เซนต์โยเซฟคอนเวนต์เป็นโรงเรียนในสังกัดคณะนักบวชคาทอลิกหญิงในเครือภคินี
เซนต์ปอล เดอซาร์ต กรุงเทพฯ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2449 บริเวณที่ดินซึ่งได้รับบริจาคจากเจ้าพระยา
สุรศักดิ์มนตรี (เจิม แสงชูโต) ตำบลทุ่งวัวลำพองบนถนนสีลม ในด้านการบริหารโรงเรียนอยู่ภายใต้
สำนักภคินีซึ่งนักบวชหญิงโดยตรงไม่มีบาทหลวงของมิสซังคาทอลิกเข้ามาเกี่ยวข้อง ต่างจากโรงเรียน

อัสสัมชัญคอนแวนต์เนื่องจากเซนต์โยเซฟคอนแวนต์ไม่ได้ตั้งอยู่ในพื้นที่ของอาสนวิหาร คณะภคินีได้มอบหมายให้เซอร์แซงค์ ซาเวียร์ อธิการิณีจากโรงเรียนอัสสัมชัญคอนแวนต์มาดำรงตำแหน่งอธิการิณีผู้จัดการและครูใหญ่คนแรกของโรงเรียน

มีประวัติเล่าว่า แรกก่อตั้งมีนักเรียนสตรี 55 คน แบ่งเป็นผู้เรียนแผนกฝรั่งเศส 15 คน แผนกอังกฤษ 40 คน เป็นนักเรียนประจำ 21 คน เด็กกำพร้า 14 คน และอีก 5 คน เป็นนักเรียนไป-กลับ ขึ้นปีที่ 2 รวบรวม พ.ศ. 2450-2451 นักเรียนเพิ่มขึ้นจำนวน 78 คน และทวีขึ้นจน พ.ศ. 2456 โรงเรียนต้องสร้างอาคารเรียนและขยายห้องเรียนเพิ่มขึ้นถึง 6 ห้อง (ยุวดี ศิริ, 2557: 123-126)

กรณีน่าสนใจว่า เซนต์โยเซฟคอนแวนต์ ถือกำเนิดในช่วงเวลาหลังจากโรงเรียนราชินีเพียง 2-3 ปี หากทว่ากลับเป็นที่นิยมในหมู่ชนชั้นนำและข้าราชการชั้นสูงและชั้นกลางที่มีบรรดาศักดิ์และฐานะดี ดังปรากฏหลักฐานว่า โรงเรียนรับผู้เรียนจากทั้งราชสกุลระดับพระอนุวงศ์หลายราชสกุล ครอบคลุมข้าราชการชั้นสูงและชั้นกลางที่มีฐานะทั้งในกรุงเทพฯ และหัวเมืองที่สำคัญ โรงเรียนได้รับความนิยมนอกจากสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงส่งพระธิดา หม่อมเจ้ากฤษณาไพฑูริย์มิลิตกุลให้เข้ารับการศึกษที่โรงเรียน รวมถึงเจ้านายชั้นสูงอื่น ๆ อย่างสมเด็จพระกรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์ได้ส่งหม่อมเจ้าบรรเจิดวรรณวรางค์ หม่อมเจ้าศรีสอางค์นฤมล และหม่อมเจ้าฤดีวรรณ วรวรรณ รวม 3 พระองค์ ให้เข้าเรียนที่นี่เช่นกัน ขณะที่ครอบคลุมข้าราชการระดับสูงอย่าง พระยาสุโขทัยวินิต (ปั้น สุขุม) และโต สุขุม (ณ ป้อมเพชร) ได้ให้ธิดา คือ หม่อมประยูร โสณกุล ณ อยุธยา หลังจากการอบรมจากพระบรมมหาราชวังที่สำนักเจ้าจอมมารดาแสงแล้ว ก็เข้าเรียนที่ โรงเรียนเซนต์โยเซฟคอนแวนต์⁴ (วิริยบุต ปิสาสัย, 2565: 67-68 ; ประวัติหม่อมประยูร โสณกุล ณ อยุธยา: 1)

ระบบโรงเรียนประจำของเซนต์โยเซฟคอนแวนต์แตกต่างจากโรงเรียนราชินีและกุลสตรีวังหลัง ที่มีการแบ่งแยกฐานะผู้เรียนในการใช้ชีวิตประจำวันในหอนอน ดังข้อเขียนจากศิษย์เก่าในปี พ.ศ. 2464 ท่านหนึ่งบันทึกไว้ว่า “ดิฉันเป็นนักเรียนประจำ ประเภทของนักเรียน มี 3 ประเภท คือ ประเภท 1 ต้องเสียค่าการศึกษาสูงสุด ประเภท 2 เสียค่าการศึกษารองลงมา ประเภท 3 เสียค่าการศึกษาตามแต่ผู้ปกครองจะเสียได้” ที่สำคัญโรงเรียนไม่มีระบบการช่วยเหลือตนเอง หลังจากเวลาเรียน ต่างจากโรงเรียนราชินีและกุลสตรีวังหลัง โดยเฉพาะการใช้ชีวิตร่วมกันในการเข้าเวรทำความสะอาด ฯลฯ ผู้เขียนเล่าว่า “ฉันอยู่ประเภทหนึ่ง ซึ่งมีซิสเตอร์ประจำห้องนอน ห้องอาหาร ฯลฯ ท่านมีระเบียบ (แบบซิสเตอร์ทั้งหลาย) แต่ใจแสนดีดูแลทุกข์สุขของนักเรียน...” การไม่ต้อง “ทำงานบ้าน” แบบโรงเรียนราชินีและกุลสตรีวังหลังจึงเป็นแรงจูงใจสำคัญให้เจ้านายชั้นสูง ข้าราชการและคหบดีผู้มีฐานะส่งบุตรหลานมาเข้าเรียนที่นี่แทน ทั้งนี้ ในด้านวิชาหนังสือของโรงเรียนนี้ยังมีความโดดเด่น

⁴ เช่นเดียวกับครอบคลุมข้าราชการระดับกลางฐานะดีอย่างคืออย่างพระราชวิจิตรพาฬพล คลังมณฑลพายัพได้ส่งธิดาคุณหญิง ยุกตเสวีวิวัฒน์ ซึ่งสำเร็จการศึกษาชั้นประถม

จัดการเรียนการสอนภาษาต่างประเทศถึง 2 ภาษา คือ อังกฤษและฝรั่งเศส โดยวางหลักเกณฑ์บังคับให้ผู้เรียนต้องพูดภาษาอังกฤษระหว่างกัน ห้ามพูดภาษาไทย และฝึกสอนการพูดและเขียนภาษาต่างประเทศให้ถูกต้อง

บทสรุป

ยุคทศวรรษ 2450-2470 นอกจากจะเปิดพื้นที่ให้กับนักเขียนที่เป็นบุรุษแล้ว ยังพบว่ามีสิ่งพิมพ์ที่เป็นพื้นที่ของผู้หญิงทั้งผู้จัดพิมพ์และนักเขียนผ่านสื่อประเภท “นิตยสารผู้หญิง” อีกด้วย เริ่มจากนิตยสารในโรงเรียนสตรี เช่น *จดหมายเหตุแสงอรุณ*⁵ ของโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง (2440) *นารีรมย์* (2431) *กุลสตรี* (2448) มีเพียงจดหมายเหตุแสงอรุณใน พ.ศ. 2473 เท่านั้นที่เปลี่ยนชื่อเป็น “*วัฒนา-วิทยาแมคะชิน*” ซึ่งทั้งผู้จัดทำและผู้อ่านหลักเป็นสตรี เช่นเดียวกันกับ “*ราชินีบำรุง*” (2456) จัดทำโดยคณะครูและนักเรียนโรงเรียนราชินี *สตรีนิพนธ์* (2457) *นารีเชลย* (2459) และ *สตรีศัพท์* (2465) นิตยสารทั้งสามเล่มหลังมีอายุสั้นเนื่องต่อมาเพียงปี พ.ศ. 2467 ก็เลิกไป เหลือเพียง “*วัฒนาวิทยา-แมคะชิน*” และ “*ราชินีบำรุง*” ออกได้ต่อเนื่องจนถึงสงครามโลกครั้งที่สอง ระหว่างพ.ศ. 2484-2485 เนื่องจากการขาดแคลนกระดาษ อย่างไรก็ตาม ช่วงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว มีนิตยสารออกใหม่หลายเล่ม ซึ่งมีทั้งที่สตรีเป็นทั้งเจ้าของ บรรณาธิการ ผู้จัดการ และนักเขียน แม้ว่าจะมีผู้ร่วมงานเป็นชายอยู่บ้าง นิตยสารเหล่านี้ได้แก่ *สตรีไทย* (2468) *นารีนารถ* (2473) *เนตรนารี* (2475) *สยามยุพดี* *หญิงสยาม* *สุภาพนารี* *หญิงไทย* *นารีนิตย* และ *สาวสมัย* นิตยสารผู้หญิงเหล่านี้มีเจ้าของผู้จัดทำและนักเขียนจากสตรีหลากหลายชนชั้น และถือว่าเป็นยุคเริ่มแรกของการรังสรรค์วรรณกรรมสตรีในรูปแบบของนวนิยาย เรื่องสั้นและเรื่องแปล (สมาคมนิตยสารแห่งประเทศไทย, 2550: 20-50)

โรงพิมพ์และการพิมพ์ความรู้และเทคโนโลยีตะวันตกสมัยใหม่ จึงเป็นอุตสาหกรรมในสังคมเมือง การค้าในระบบทุนนิยมได้เปิดพื้นที่ให้สตรีผู้ที่ได้รับการศึกษาได้เข้ามามีบทบาทตั้งแต่แรงงานฝีมือ จนถึงนักเขียนที่สามารถแสดงตัวตนและความคิดผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ได้อย่างทัดเทียมบุรุษในเวลาต่อมา

⁵ คณะมิชชันนารีอเมริกันเป็นต้นคิดหนังสือฉบับดังกล่าว เรียกตามภาษาอังกฤษว่า Day Break แปลเป็นไทยว่า “แสงอรุณ” หนังสือพิมพ์นี้ออกได้ประมาณ 5 ปี จึงล้มเลิกเสีย เพราะมีภาระงานรับผิดชอบมากขึ้น แหม่มโคลและครูสุวรรณรับดำเนินการต่อ เมื่อครูสุวรรณลาออกในปี พ.ศ. 2453 และหม่อมเจ้ามณฑลทิพย์ กมลาคณ์ เมื่อได้มาเป็นครูสอนภาษาอังกฤษที่โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ท่านได้รับดำเนินการหนังสือพิมพ์แสงอรุณต่อมา

รายการอ้างอิง

- รวมพระราชนิพนธ์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่อง ประกาศพระราชบัญญัติลักพา ณ วันพุธ เดือน 7 ขึ้น 7 ค่ำ ปีมะโรงสัมฤทธิ์ศก (28 พฤษภาคม พ.ศ. 2411). กรุงเทพฯ : องค์การค้าคุรุสภา, 2548.
- จำนงศรี หาญเจนลักษณ์. *ดูจนวากกลางมหาสมุทร*. กรุงเทพฯ: นานมีบุ๊คส์, 2543.
- ตาด ประทีปเสนา. *โรงเรียนกุลสตรีวังหลังกับแฮมมิลล์*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ร.รัตนะ, 2491.
- บุญเหลือ เทพยสุวรรณ (หม่อมหลวง). *ความสำเร็จและความล้มเหลว คณะกรรมการบริหารกองทุน หม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ. จัดพิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพศาสตราจารย์ หม่อมหลวงบุญเหลือ เทพยสุวรรณ วันที่ 7 มิถุนายน 2527. สืบค้นจาก www. http vajirayana.org) บทที่ 1 การศึกษาอบรม, โรงเรียน, 2527.*
- “ประวัติหม่อมประยูร โสณกุล ณ อยุธยา.” ใน *เอกสารราชการมณฑลนครศรีธรรมราชในสมัยที่ เจ้าพระยายมราช (ปั้น สุขุม) เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ร.ศ. 115-125 (พ.ศ. 2439-2449)* พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพหม่อมประยูร โสณกุล ณ อยุธยา ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส 23 มีนาคม 2520 กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พระจันทร์, 2520.
- พรณี บัวเล็ก. “ลักษณะของนายทุนไทยในระหว่าง พ.ศ. 2457-2482.” ใน *บทเรียนจากความรุ่งโรจน์สู่ไศกนาฏกรรม*. กรุงเทพฯ: พันธกิจ, 2545.
- พิมพ์ประไพ พิศาลบุตร. “นายแม่ : ตำนานหญิงจีนสยาม”. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น, 2555.
- พูนพิศมัย ดิศกุล ,หม่อมเจ้าหญิง. *พระประวัติลูกแล้ว*. พระนคร : โรงพิมพ์กฤษฎาภรณ์, 2525.
- _____. *สิ่งที่ข้าพเจ้าพบเห็น*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : นิตยสารคลังสมอง, 2534.
- ฟ้ารุ่ง ศรีขาว. “เปิดชีวิตข้าหลวงจากรั้ววังบางขุนพรหม อยู่กับ“เจ้านาย” อย่างไรหลัง 2475” ใน *ศิลปวัฒนธรรม ฉบับธันวาคม 2558* เผยแพร่ในระบบออนไลน์ Silpa-mag.com. วันที่ 3 ธันวาคม 2562, 2558.
- วีรยุทธ ปีสาลี. “ขัตติยนารีศึกษา : การศึกษาของเจ้านายสตรีจากวิถิจารีตสู่วิถีสมัยใหม่” ใน *ศิลปวัฒนธรรม*, 43(1) กรกฎาคม พ.ศ. 2565, 2565.
- ยุพาภรณ์ แจ่มเจนกิจ. “การศึกษาของสตรีไทย : ศึกษากรณีเฉพาะโรงเรียนราชินี” (พ.ศ. 2447-2503) *วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์*, 2530.
- ยุวดี ศิริ. *ดีเก่าโรงเรียนเดิม*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2557.

- สมาคมวิทยาสารแห่งประเทศไทย. *ประวัติวิทยาสารไทย*. กรุงเทพฯ: บริษัทเนชั่นมัลติมีเดีย, 2550.
- อดิน รพีพัฒน์, ม.ร.ว. *สังคมไทยสมัยต้นรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325-2416*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, 2518.
- อรสรา สายบัว. “หม่อมเจ้าหญิงมณฑารพ กมลาคัน” ใน *สตรีสำคัญในประวัติศาสตร์ไทย*. กรุงเทพฯ : คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการจัดงานเฉลิมพระเกียรติ สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 6 รอบ 12 สิงหาคม 2547, 2547.
- Aly Eve Weinbaum, Modern Girl around the world Reserch Group, Thomas, Lynn M., Priti Ramamurthy, Uta G. Poiger, Madeleine Yue Dong. *The Modern Girl Around the World: Consumption, Modernity, and Globalization*. Durham, N.C.: Duke University Press, 2008.
- Sakchai Limonado Phanawat. “แมคอะชินวัฒนาวิทยา พฤษภาคม ร.ศ. 131.” ใน *จดหมายเหตุแสงอรุณ*, 18(2). เพซบุ๊กโพสต์วันที่ 3 กรกฎาคม 2558.